

Стефан ГОГОВСКИ

СЕКУЛАРИЗМОТ КАКО АПСОЛУТЕН ЛИБЕРАЛИЗАМ

Либерализмот денес, оприсутнет во системот на меѓународните односи во современиот свет, се смета како инкорпориран дел во синонимите за демократија. Изворно и во сиот негов обем, либерализмот ја застапува, реформира и ја брани слободата на индивидуата, без разлика за кој вид либерализам станува збор, односно дали етичкиот кој не појдува од нормативите на моралната практика; или економскиот, кој тврди дека нема напредок без слобода во иницијативата. Со други зборови, либералистичкиот наратив е дека никој не треба да го застапува човекот во манифестирањето на неговите интереси, поточно дека тој самиот знае и треба секогаш најизворно да ги артикулира своите ставови. Социјалниот либерализам, пак, ја репресира секоја недоверба во еднаквоста помеѓу луѓето и се гнаси од секоја амбиција да се попречува неговото автентично и актуелно антрополошко изразување. Либерализмот е постоечки човечки систем кој ја отелотворува во практичната сфера на живеење дамнешната амбиција за универзалноста на човечкото постоење низ една голема еднозначна идеја, но со апсолутна разнонасочност, остварлива само преку реалната плуралност на субјектите. „Човек може да му биде одговорен на оишшесшвошо само за оној дел од неговото шосшшшување шшо се однесува на друшшше. Во оној дел шшо се однесува само на нешо, неговаша независношш, со шраво, е ашсолушшна. Единкаш е неошграничен шосшодар (sovereign) над самаша себеси, над своешо шело и душа – би рекол Џон Стјуарт Мил“.¹ Според либералистичката визија, секој може и треба да зборува во свое име, односно секој треба да си го употребува умот и да делува слободно според сопствените размисли, теории и поимања на нештата.

¹ Џон Стјуарт Мил, *За слободаша*, Епоха, Скопје 1996, 44.

Историскиот пат на развој на либерализмот започнува паралелно со распаѓањето на федералниот поредок во Европа во 16 и 17 век. Либерализмот настанува како производ на средната класа, која во тој период се издигнала и насочила против рушењето на аристократијата и монархијата. Во Англија која во 17 век била центар на емпиризмот (Лок, Беркли, Хјум), се забележува зародишот на теоријата за либерални држави втемелена во идејата за креирање на општествени договори преку општата народна волја. Во истиот тој период почнува и обновата на рационализмот под влијание на картезијанската философија (Спиноза и Лајбниц), струја за која се вели дека ја вратила верата во човечкиот ум.

Сите тие случувања го отвораат патот за остварување на идејата за слободата на поединецот, слободното вероисповедание, мислење и совест, што значи дека сето она што во крајна цел би го донел развојот на ваквата идеја се темели на толеранцијата, видена како промотор на слободата. „Личната област на човечката слобода ѝ е офаќа како прво, внатрешното појраче на свесноста; барањето слобода на совесноста во најшироката смисла на зборот; слобода на мислата и на чувствата; апсолутна слобода на мислењето и на чувствувањето за сите прашања, практични или екуменични, научни, морални или теолошки“.²

Иако терминот либерал – либерализам сè до 19 век не се користел на начинот на којшто денес општоприфатено е присутен како термин, некои идеи кои се однесуваат на него почнуваат да се развиваат многу порано. Тие почнуваат да се развиваат преку теоријата на класичниот либерализам на Џон Стјуарт Мил и Адам Смит, кој воедно е и предводник на утилитаризмот. Малку подоцна ќе се развијат и сродните на него општопознати либералистички правци како подоцнежниот модерен либерализам, неолиберализмот, постлиберализмот, политичкиот либерализам итн. Во сите наведени либералистички форми присутно е нешто заедничко, а тоа е изразената модерна концепција за друштвото и човекот. Темелите на оваа концепција се:

- индивидуализмот: затоа што либерализмот го утврдува првенствено моралот кај индивидуата наспроти колективот.
- егзистенцијализмот: бидејќи дава еднаков морален статус на сите човечки суштества.

² Џон Стјуарт Мил, *За слободата*, 47.

- секуларизмот: затоа што го одвојува христијанското делување во општеството и овозможува „слободно“ живеење надвор од Црквата.

Низ историскиот развој, либералното учење доживува повеќе подеми и падови, додека кризите кои настанале долж неговиот развој се последица на историските случувања. Елементите на либералниот правец сето тоа време останале доминантни, од едноставна причина што слободата, интелигенцијата и индивидуалноста кои се акцентирани од страна на либералистичката мисла по себе се специфични и трајни.

Самата цел на либерализмот како правец е ослободување на единката т.е. личноста, а содржината е слободата на личноста, додека крајниот услов е ослободеност на истата. Самата „*слобода се состои во тоа човек да го прави она што сака (liberty consists in doing what one desires*“.³ Од создавањето на овој правец, па сè до денес, врвната амбиција е ослободување од стварноста т.е. од политичките системи и духовноста. Либерализмот е систем преку кој се врши обид за манифестација на принципот на отфрлање на какво и да е насилство и репресија. Како таков се труди да прерасне во универзална доктрина на современото човештво. Истиот непрестајно ја напаѓа апсолутноста на идеите, на ориентациите, на владеењето, како и догматизмот на секоја духовност. Еден од ставовите е дека „*човекој ја создал религијата, а не религијата човекој*“.⁴

Индивидуализам

Либерализмот, како што е наведено во основните концепти на политичкиот лексикон, како производ го прегрнува индивидуализмот и благодарение на нивното ко-заедничарење успева да го постави човекот пред самиот себе, правејќи го одговорен за сите негови постапки и дела. Човекот на тој начин започнува да се гледа како независен творец и организатор на сопственото постоење. Сфатен на тој начин, тој е личност која е сосредоточена на иднината, а иднината на секој поединец зависи од неговите морални и интелектуални делувања. Преку ваквото конципирање на нештата, либерализмот ја акцентира довербата човекова во себе како поединец, довербата во неговиот интелект, во смисла дека самиот знае најдобро што е најдобро за него.

³ Џон Стјуарт Мил, *За слободата*, 166.

⁴ Сп. http://dostojevski.novena.ims.hr/Main.aspx?sel=1&mID=100&fb_source=message#_edn3

Во почетоците на либерализмот како политичка философија, индивидуализмот се спротивставува на организираната општествена акција. Поединецот во прва истанца овде се сместува во категоријата на слободен мислител и дејствувач, а неговиот ум е виден како инхерентен дар на поединецот. „*Причината за немешање во личните слободоволни постојанки на еднката е почитувањето на нејзината слобода*“.⁵ Ваквата политичка философија првенствено го поддржува поединецот, сместувајќи го прв по важност пред државата и општеството. Либерализмот, сè до втората половина на 19 век, иако не отстапувал од индивидуализмот како начело, сепак започнува да ја гледа државата како соработник за остварување на човековата слобода.

Во философијата на Имануел Кант, индивидуализмот зазема средишно место. Човекот како автономен и одговорен субјект постанува појдовна точка, но и цел на целата Кантова философија. Оваа антрополошка предиспозиција на својата философија, Кант ја изразува преку прашањето: „*Што е тоа човек?*“ Човекот според Кант претставува теоретско и практично битие, кое во своето делување се води по субјективни начела и максими, кои се обврзувачки за неговата волја, но и за објективните морални закони, кои, пак, се императив за сите разумни битија. Тој објективен морален закон, кој е априорен, формален, и интелегибилен, Кант го нарекува категорички императив. Една од дефинициите за категоричкиот империтив гласи: „*Постапувај така што максимата на твојата волја секогаш би можела исто така да има вредност како принцип на сеопштоото законодавство*“.⁶ Благодарение на категоричкиот императив и ум, човекот ја поседува можноста да се реализира како слободно и одговорно битие.

Егзистенцијализам

Појавата на егзистенцијализмот во современата философија е условена од тешката, драматична лична положба на човекот, видена од историски и социолошки аспект во првата половина на 20 век, од појавата на општата разочараност предизвикана од прогресот и воопшто општествената криза на европската цивилизација. Ваквата општествена состојба поттикна одредени сфаќања на луѓето во поглед на вредноста на животот и истовремено предизвика да се создадат песимистички и критички идеи кај мнозина, преку кои видлива е загриженоста на луѓето во овој период. Предвесници

⁵ Џон Стјуарт Мил, *За слободата*, 174.

⁶ Immanuel Kant, *Kritika praktičkog uma*, Naprijed, Zagreb 1990, 64.

се Киркегор и Ниче, кај кои философијата е поврзана со егзистенцијата на човекот. Големо влијание врз овие философски идеи извршуваат и Блез Паскал, Шелинг, Шопенхауер, како и писателите со критичка настроеност и мисла како на пример Франц Кавка. Философијата на егзистенцијата (лат = постоење, конкретно живеење) е своевидна реакција во однос на позитивизмот и неговиот оптимизам во науката, во однос на техниката и на сомнителниот просперитет и хуманост на индустриското општество. Кај оваа философија изходиштето е егзистенцијата на човекот и неговото место во светот. Егзистенцијализмот има за цел да ја покаже разнебитеноста кај човекот и несигурноста што произлегува од светот во којшто живее. Човекот е среде светот, кој го збунува и плаши, тој се сомнева, опкружен е со опасности, додека, пак, во истовреме чувствува одговорности произлезени од слободата што ја поседува. Сартр вели дека; „*Човекој не е ништо друго освен свој проект, кој егзистира само доколку постане сериозен, кој, значи, не е ништо друго освен свекуност на своите дела, ништо друго освен соствен живот*“.⁷

Општото – есенцијата, е тоа што е заедничко и суштествено во сите истородни нешта. Појдувајќи одовде, во егзистенцијата на единката е вистинито само она коешто и во колкава мера ги содржи општите начела, суштествените својства на човечкиот род. Философијата ја поима егзистенцијата на човекот како посебна специфична форма на постоење, коешто постоење се разликува од постоењето на другите нешта во светот. Пред сè, човекот е единственото суштество кое свесно се однесува кон своето постоење. Егзистенцијализмот тврди дека човековата личност не може докрај да се разбере научно и рационално и не може да се третира како предмет на сознание слично како сите други нешта. Човековото постоење во светот е посебен начин на постоење. Тој има слобода на избор, неговото постоење е неповторливо, конечно. Основни својства на човековата егзистенција, наречени егзистенцијали, се: индивидуалноста, индетерминизмот, историчноста. Јасно е дека егзистенцијалите не можат да се спознаат преку одреден научен метод и преку дози на рационалност. Заради ваквата причина, со цел да се проникне во егзистенцијата, во нејзината срцевина и сушност, егзистенцијализмот се служи со поими како што се: очај, загриженост, страв, тегобност, страдање, мачнотија, пораз, пад, закана, проклетство, досада, апсурд, смрт, ништо, односно: „*Човекој не е*

⁷ Jean Paul Sartre, *Egzistencijalizam je humanizam*, Veselin M., Sarajevo 1964, 25.

ништо друго освен она што од себе ќе создаде“.⁸ Со тоа, егзистенцијалната состојба човека во светот се опишува како еднократна, неповторлива, лична и минлива.

Секуларизам

Секуларизмот е едно големо движење во нововековниот либерален живот, кое има за цел да го намали јавното присуство на религијата и на верските манифестации во општеството, во културата, образованието, управата, власта, односно верата да се одликува како приватна работа. „Најкрајна дефиниција за секуларизмот и секуларизацијата е одвоеност на религијата од власта.“⁹ Секуларизмот претставува затворање на општеството во неговата световна идеолошка самодоволност и како такво означува крајна спротивност на светоста.

Сè до Француската револуција кога започнува ширењето на секуларизацијата во светот, религиозната мисла била мерило за сè, како во правото и законот, така и во севкупниот живот во општеството. *Сево ова завршува со хуманизмот и ренесансата, кога се изменува светогледот во светот и се случуваат следниве три новостии:*

- 1) во илустрацијата – Француската револуција (1789 – 1794)
- 2) во идеологијата – просветителството и
- 3) во општествениот уредување – либерализмот.¹⁰

Христијанството на Запад се насочило кон традицијата и обичаите, занемарувајќи го христијанскиот светоглед и живеење според Евангелието, односно постанало пасивно во сопствената мисија, што овозможило развиток и појава на разни празноверија – атеизам и кривоверија – секти. Брзо се напуштал евангелскиот поглед на животот, и на тој начин западното христијанство постанало форма, што придонело на богослужбите да присуствуваат сè помал број верници, а надвор од црквата да се појавуваат разни искривоколчени верувања. Со заживувањето на црковната рамнодушност и пасивност во поучувањето на народот на Евангелието, „верската цивилизација полека, но сигурно се заменува со модерната

⁸ Ibid., 11.

⁹ Ратомир Гроздановски, протоѓакон, „Секуларизам и секуларизација“, во *Годишен Зборник, Православен Богословски Факултет* „Свети Климент Охридски“ – Скопје, 14–15 (2008–2009), 34.

¹⁰ Ibid., 36.

свештовна цивилизација“. ¹¹ Процесот на секуларизацијата кај Црквата на Запад се утврдувала. „Општаму и заклучокој дека, главно клирикализмот ја произведе секуларизацијата“. ¹² Либерализмот бил гласникот на против-црковноста и до ден денешен опстојал со ваквата идеолошка мисла, но, веќе е втемелен во граѓанско – демократското уредување на државите. Либерализмот се карактеризира со дејствување против сè што е производ на верата, а тоа значи од него брзо произлегува атеизмот, затоа што се создава нов менталитет и начин на однесување на луѓето во светот и животот. Тоа е всушност движењето на секуларизмот и секуларизацијата. Во него се истиснува и се губи важноста и значењето на христијанството и на верата. Се создава општество со отсуство на верата. ¹³ Во процесот на секуларизацијата, верниците кои длабоко верувале отпаѓаат, нивните религиозни чувства изладуваат, отстапуваат од верата и не живеат според верата, што значи дека секуларизираниот христијанин е оној номинален христијанин којшто е дел од Црквата затоа што е крстен, но не и според животот и однесувањето, односно не живее Богоугоден христијански живот. „Секуларизацијата одвнатре ја слабее верата. Општаму е и современиот проблем на денешницата и на модерниот свет.“ ¹⁴ Секуларизмот е апсолутен либерализам. „Бог веќе од одамна не е авторитет (уште од крајот на 16 век – во хуманизмот), отколку човекој се поставил себеси во центарот – човекој основа на сè. Така започнува сè да биде човекоцентрично: човекови, односно – граѓански права, граѓански морал, граѓанска власт, ја и граѓанска религија. Бог е исклучен од сè и секаде.“ ¹⁵

Слобода и достоинство на личноста – либерален поглед

Во политичката терминологија, слободата се означува како отсуство од надворешни присили и можност за самоодредување на субјектот кој е ослободен од надворешните одредувања. Либерализмот поради своето нагласување на слободата, се нарекува уште и идеологија на слободата. Од самиот свој почеток, оваа политичка теорија ја нагласува слободата како темелно човеково право, кое му припаѓа на секој поединец. И денес таа теорија, како своја темелна цел го поставува ослободувањето на пое-

¹¹ Ibid., 37.

¹² Ibid.

¹³ Сп. Ратомир Гроздановски, протоѓакон, „Секуларизам и секуларизација“, 38.

¹⁴ Ibid., 41.

¹⁵ Ibid., 43.

динецот, така што, остварувањето на нивните способности, може да биде закон за нивниот живот. Основни либерални слободи се: правото на говор, мислењето, совеста, изразувањето, движењето, здружувањето и начинот на животот. „Предлагам основниите слободи да се сметаат како рамка за по-требните услови во автономното делување. Слободен е оној човек кој има права и привилегии за да мисли и делува автономно – да управува со себе, а не со него да владееат други“¹⁶, ќе рече англискиот политички философ Џон Греј. Во етичкиот кодекс на либерализмот како основен двигател на човековото општество, главниот проблем го зазема осамостојувањето на единката, односно нејзината заштита од секакви политички и религиозни закони. „Либерално-хуманистичкиот светоглед природно се стреми да врши приписок, не само врз системот на мотивација за општествениот живот на верниот, туку и врз нормите на неговиот религиозен живот.“¹⁷ Либералите со нивните ставови, на секаков директен и индиректен начин се косат со конкретно православните. Слободата и достоинството кај нив се согледуваат во тоа што либералниот идеал е едноставно да се биде човек, поединецот човечно да се однесува, да ги застапува и да се раководи според човековите права, којшто поединец нема да зависи од ништо освен од самиот себе. Овој правец е главен виновник за погрешното сфаќање, односно извитоперување на вистината за тоа што е слобода, бидејќи дава одврзани раце на поединецот да мисли и делува како што тој сака, односно му се дава право да се оддалечува од Вистината – Бог. Џон Стјуарт Мил, еден од основоположниците на либерализмот, отворено го напаѓа христијанското учење, велејќи: „сметам дека е голема грешка упорно да се испирајува во настојувањето во христијанското учење да се најде едно целосно упатство за нашеото однесување што неговиот создавач сакал да го одобри и закрепи, но само делумно е изведено. Истото иако, јас сметам дека иако ограничена теорија станува сериозно практично зло, затоа што мошне многу ја намалува вредноста на моралното вежбање и поучување“,¹⁸ односно, по негово мнение религиозниот човек е неморален, што во никој случај не е точно. Всушност, либералното учење го присвоило и адаптирало христијанското учење за моралот на нивен начин,

¹⁶ John Gray, *Liberalizam*, Politička kultura-nakladno istraživački zavod, Zagreb 1999, 76–77.

¹⁷ Кирил Г., митрополит смоленски и калининградски, „Културниот и религиозниот плурализам како шанса за европската заедница и за нејзините соседи“, во *Троичник*, бр. 6, година II, (Јуни 2004), 42.

¹⁸ Џон Стјуарт Мил, *За слободата*, 100–101.

со тоа што го отфрлила Апсолутот – Бог, а на Негово место е поставена личноста како единка која се развива самостојно без да почувствува потреба за доближување до својот Создател. Либерализмот ја претставува религијата како ограничена теорија, со цел да претстави една лоша слика дека Црквата како Божји дом не е слободна, туку е ограничена во своите погледи и сфаќања, што е јасен показател за тоа дека либерализмот е директен противник на Светата Црква. За пропагирачите на либералистичката идеологија не постои Божја Вистина, туку едноставно вистина, која потекнува од човекот, односно: „човекот е тоа што тој е“.¹⁹ Сартр со свои зборови ќе рече: „*За да ѝ остане каква било вистина, ѝ потребна е апсолутна вистина; а таа е едноставна, лесно достапна, таа е на дофат на сите; таа се состои во непосредно познавање на самиот себе. Од друга страна, оваа теорија е единствена која го дава достоинството на човеко*“²⁰. Пропагирањето самостојна одвоеност, самопронаоѓање во светот без помош од Бога со цел да се биде достоинствен и слободен, не вродува со плод, ниту, пак, е во полза на човештвото, туку, напротив, ваквото однесување е носител на зло, придружено со безброј заблудени мислења, ставови, движења кои во денешното општество се преумножени и водат кон повреда на душевната природа кај оние кои се наклонети кон практикување себеодвоеност.

Слободата, според Кант, е антиномија на чистиот ум, односно нешто што ние не можеме да го спознаеме теориски умствено (спекулативно), туку само претпоставуваме дека постои. Тој смета дека: „слободата е единствена идеја на спекулативниот ум, за чија можност ние априори знаеме, а сепак не ја увидуваме, затоа што таа е услов на моралниот закон кој ние го знаеме“.²¹ Во етиката, која е темел на неговата правна и политичка теорија, Кант исто така прави пресврт, односно: „волјата ја произведува за автономна затоа што самата по себе, на умствениот темел си припишува закони. Автономната волја е единствената работа која сама по себе е добра и затоа безусловно добра“.²² Како таква, таа припаѓа на ноуменалниот свет и не е детерминирана, ни во категориите, ни во времето, ни во просторот, едноставно е слободна. Слободната волја е сфатена

¹⁹ В. Е. Гулиев, Ф. М. Рудинский, *Демократия и достоинство личности*, Наука, Москва 1983, 52.

²⁰ Jean Paul Sartre, *Egzistencijalizam je humanizam*, 30.

²¹ Immanuel Kant, *Kritika praktičkog uma*, 32.

²² Сп., “Kant’s Ethics”, во <http://www.iep.utm.edu/kantmeta/> (пристапено на 27.11.2023).

како постулат на моралната свест и извор на моралните закони во нас. Како разумно битие, човекот е поврзан со моралните закони и дури кога дејствува во сообразност со моралните закони, човекот според Кант ја остварува сопствената слобода. „Слободата според Кант не можеме да ја спознаеме преку сетилниот ѝај во природниот свет, но можеме да ја осознаеме преку практичниот ум и ноуменалниот свет.“²³ Кај Кант јасно се забележува заблуда во неговите сфаќања за волјата и слободата, бидејќи смета дека: „само човекој, а со нејо и секое умно бијение е цел само јо себе“.²⁴ Секако дека, од православна перспектива, човекот создаден според образ и подобие Божјо не е цел сам по себе, туку е создаден за вечност, бидејќи ако човекот е цел сам по себе, тогаш би бил самодоволен и ориентиран кон хедонистичко задоволување на сопствените сетилни желби без да пројави грижа за ближните и светот, битисувајќи во ограниченоста и минливоста на времето. Кантовата идеја дека човекот е секогаш цел сам по себе, вродила плод, поточно на еден начин таа станува дел од развојот на идејата за човековите субјективни права²⁵.

Епилог

Се поставува прашањето: дали постои совршен секуларен модел од правен и политички аспект без да е исклучиво либералистички наклонет?

Секуларизмот денес нема граници, иако самиот како идеологија е ограничен. Никаде не можеме да забележиме каде завршува тој, а каде започнува правото на слободно вероисповедање, бидејќи како цел пред себе го има стремежот за истиснување на духовната димензија на човекот во секоја пора од неговото битисување, иако, навидум, пропагира слобода на вероисповедание кое во либерална смисла единствено се оправдува доколку е приватно практикувано кај поединецот. Овде станува збор за агресивен либерализам кој по природа е штетен за човекот, бидејќи по конституција е екстреман атеизам. Сепак, во реалниот обременет свет, нештата стојат поинаку. Иако секуларната идеологија прави напори да постави граници преку кои евентуално би го намалила дејствувањето и присуството на верата во јавниот живот, одвојувајќи го на тој начин и постигнувајќи си ја зацртаната цел човекот да е самодоволен модел сам по себе, сепак, човекот во себе чувствува потреба за да тежнее кон Бога, бидејќи е создаден како

²³ Pavo Barišića, “Sloboda u svjetlu uma”, во *Filozofska istraživanja*, бр. 4, (1997), 17.

²⁴ Immanuel Kant, *Kritika praktičkog uma*, 129–130.

²⁵ Сп., Е. Гулиев, Ф. М. Рудинский, *Демократия и достоинство личности*, 44.

од корпорална (телесна), така и од душевна природа, според Божји образ, што значи дека во ниту еден момент не е возможно во целост да се истисне насушната потреба на човекот за духовната храна, за духовното, преку којашто храна тој ја спознава смислата на неговиот живот и постоење воопшто. Потребно е во пракса да се примени поинаков општествен модел, кој не би бил наклонет толку кон создавање идеолошки граници, колку што би ги надминал истите, со цел да се создаде една почовечна клима помеѓу Црквата и надлежните власти, бидејќи Црквата е Божји дом и храм на Светиот Дух преку чијашто благодат човекот се обожува и спасува, што значи дека во ниту еден случај не е непријател човеков, туку, напротив, негов сопатник во вечноста.

STEFAN GGOVSKI

SECULARISM AS ABSOLUTE LIBERALISM

Summary

The paper is focusing on reflecting the variety of secularism as a boundless concept. Secularism today has no limits, although it is itself limited as an ideology. Present in the system of international relations in the modern world, it is considered as an incorporated part in the synonyms of democracy. Throughout its historical development, the liberal concept experienced many ups and downs, although its influence on a conceptual level remained dominant, for a sole reason because the freedom, intelligence and the individuality emphasized by the liberal thought are in themselves specific and permanent. On the other hand, the form of liberalism as the voice of anti-Church is continuously present, incorporated in the social and democratic system of the states. In that regard, ideological actions against everything that has something to do with the faith are always present. This confirms the fact that secularism produces atheism, based on liberal elements.